

FOLCLORISTICA HISTORICA

I.

Sorozatszerkesztő: Bárh Dániel

BÁRTH JÁNOS

PAPTARTÁS
A KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYÉBEN
(1738 – 1849)

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia LP–2018–10. számú, „*Alsópapság a
18–20. századi lokális közösségekben
Magyarországon és Erdélyben*”
című „Lendület” kutatási programjának támogatásával

BUDAPEST
2019

A szerző tollal papírra vetett tanulmányát és történeti szövegátiratait
számítógépbe írta
Bárthné Berhidai Ágnes
Bárth-Fehér Szilvia
Kothencz-Nagy Orsolya

A leírt szövegeket ellenőrizte, javította, tördelte
Bárthné Berhidai Ágnes

A borítót számítógépen előkészítette
Veszely Ferenc
A rezümét németre fordította
Vágyi Vata

Első borítón fent: „Szakrális tér” Akasztón. (1900. augusztus 17-én feladott levelezőlap képe)
Első borítón lent: Kecel „szakrális központja” a XX. század elején (Berkovec József felvétele)
Hátsó borítón: 1812. évi akasztói paptartó kontraktus írásképe (F.33.)
Hátsó fülön:
Fent: Plébánia Petrovoszelón (Péterrévén) a XX. század elején (Funk M. felv.)
Középen: Plébánia Miskén (Schill Tamás felvétele, 2019.)
Alul: Plébánia Szenttamáson a XX. század elején (Gerstheimer P. felvétele)
A szerző fényképe Szűcs Zsuzsanna felvétele 2014. december 15-én.

ISBN 978 – 963 – 508 – 906 – 2

Kiadja az MTA – ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport

Felelős kiadó: Bárth Dániel

I. A KATOLIKUS PAPTARTÁS, MINT TÖRTÉNETI KUTATÁSI TÉMA

A paptartás és kutatása

A paptartás fogalma, tartalma

Alábbiakban a falusi, városi plébánosok és a mellettük tevékenykedő káplánok, vagyis az alsópapság¹ fogalomkörébe tartozó egyházi személyek tisztas megélhetésének biztosítását jelölöm a paptartás szóval. A helytörténeti, egyháztörténeti irodalomban, ha egyáltalán előkerül a téma, a szerzők jobbra a „plébániai jövedelmek”, a „papi javadalom”, a „pap fizetése, bére” és hasonló kifejezésekkel írják le megállapításait, adatait. Az általam használt *paptartás* összetett szó alkalmazását a történeti és néprajzi irodalomból közismert *papmarasztás*² kifejezés inspirálta, amely a falusi, mezővárosi lelkipásztorok hajdani, XVI–XVII. századi évenkénti újraválasztására, *menesztésére*, *marasztására* vonatkozott. Ámbár a szó előfordult XVIII. század végi, XIX. század eleji bácskai és Kalocsa környéki levéltári iratokban is. 1778-ban a horgosiak használták a „*Tisztelendő Plébánus Úrnak tartása*” kifejezést. (F.12.) 1814-ben a lakiak (Géderlak) írták le „*A' Lak Helységbeli Tisztelendő Plébánus Úrnak tartását illető köteleességek*” megfogalmazást. (F.37.) 1845-ben pedig Zombor szabad királyi város katolikus vezető személyiségei a „*Plébános Úrnak kitartására eddig divatozott*” járandóságot emlegettek.³ A *paptartás* szóösszetételben a második tag, a *tartás* jól kifejezi azt a tényt, hogy a plébános tisztas megélhetésének biztosítása nagyrészt az általa szolgált vallási közösségre hárult. A feladat jelentős terhet jelentett a közösség tagjainak egyénileg, de magának a közösségnek, sőt sok esetben a kegyúr-nak is. A paptartás nem számított egyedülálló közösségi és egyéni kötelezettségnek a XVIII–XIX. századi falusi, mezővárosi társadalomban. A papon kívül a legtöbb nagyobb közösségnek *tartania* kellett kántort, tanítót, harangozót, pásztorokat, csőszöket, valamint községi „*konvenciós*” számító személyeket, mint például: jegyzőt, seborvost, rendfenntartó hajdúkat és hasonlókat.

A pap tehát, bár általában nagy tekintélynek örvendett a kései feudalizmus korának falusi, falusias kisvárosi társadalmában, megélhetését tekintve ki volt szolgáltatva az őt *tartó* lokális társadalmi közösségnek. Ha nem érték jelentősebb intrikák, ha megtalálta a hangot híveivel, ha természeti csapások nélküli jó esztendők jártak, a közösség lelki vezetője biztosnak tekinthette megélhetését. Ha viszont összeütközésbe került, vitába keveredett a plébánia kötelékébe tartozókkal, ha szavai, cselekedetei kiváltották hívei rosszallását, könnyen megrendülhettek életmódjának alapjai. Ha természeti csapásokkal terhelt rossz esztendők jártak, a pap együtt nélkülözött egyházközsége tagjaival.

A paptartás kifejezés tartalma magába foglalja mindazokat a pénz-, termény-, tüzelő- és munkajárandóságokat, amelyeket egy-egy vallási közösség tagjai, illetve

¹ Vö.: BÁRTH Dániel (szerk.) 2013.

² VESZELY Károly 1860. 279–283., IMREH István 1983. 105–108., DÁVID György 1931. 36–38., POKOLY József 1905. IV. 110–113., BÁRTH János 2012. 330–331.

³ KFL. I. 1. b. Zombor. 1845.

valamely plébánia népességének faluközössége, (faluközösségei), mezővárosi közössége, vagy valamely többvallású közigazgatási egység katolikus közössége adott rendszeresen előzetes egyezség alapján plébánosának. Tartalmi értelemben a paptartás megnevezés vonatkozik a kegyúr-földesúr földadományára és más plébánostámogató jótéteményére is. A paptartás szóösszetétel tartalma kiterjed a plébánosnak rendszeresen adandó járandóságok beszédési, szolgáltatási módjára ugyanúgy, mint a fizetnivalók, a kötelezettségek egyéni és közösségi teher jellegére, mértékére.

Paptartó szerepek

A XVIII. században és a XIX. század első felében, a magyarországi feudalizmus utolsó szakaszában a plébánosokat jórészt a hívek tartották el. A káplánokat a plébánosok fizették, akik ezért magasabb járandóságot kötöttek ki maguknak. Következésképp, áttételesen a káplántartás terhe is az egyházközség tagjaira hármlott.

A katolikus plébánostartás egyházközségi feladatai nem voltak egyedülállóak a korabeli felekezeti életben. Hasonló módon, jórészt a hívek és a vallási közösségek gondoskodtak a református, evangélikus, unitárius, görögkeleti papok, sőt a zsidó rabbik megélhetésének biztosításáról is.⁴

Kedvező esetben némiképp részt vállalt a paptartás terhéből a kegyúr-földesúr, aki általában egy jobbágytelket, *sessiót* adományozott a plébániának. Ha erdőkkel rendelkezett, adott a plébániának tűzre való fát, vagy a faluközösség által szolgáltatott tűzifa-mennyiséget megtoldotta földesúri tűzifa-adománnyal.

Az egyházmegye, a megyéspüspök leginkább azzal támogatta plébánosait, hogy átengedte számukra a helységükből származó egyházi tized tizenhatod részét, a sedecimát, ámbar erre törvény is kötelezte. Vészhelyzetben egyházmegyei alapokból kaphattak pénzbeli támogatást a rászoruló plébánosok.

Az államnak akkortájt kevés szerep jutott a paptartásban. A szegény plébániák segélyezése céljából alapított Cassa Parochorum támogatásai kevés nyomot hagytak a Duna-Tisza köze 1848 előtti egyháztörténetében.

A paptartó szerepek a Kárpát-medence területén egy-egy időszakban is különböző súllyal jelentkeztek. Ráadásul a szerepek súlya a XVIII. században és a XIX. század első felében többször is változhatott. Például a nyugat-magyarországi vonatkozású irodalom⁵ többször hangsúlyozza, hogy a plébánosok megélhetésében a XVIII. század közepén a kegyurak által adományozott földnek volt a legnagyobb jelentősége. Ezeken a területeken a *lecticale* és a *deputatum* csak másodlagos jövedelmi forrásnak számított. Ezzel szemben úgy látszik, hogy XVIII. századi Duna-Tisza közén a *lecticaléból* és *deputatumból*, vagyis a házaspárok és a vallási közösségek támogatásából származott a plébános jövedelmének gerince. Az árendába adott, vagy a nép által kelletlenül művelt illetményföld hasznát a plébánosok rendre lebecsülték. A plébániai földek jelentősége ezen a tájon jobbra a jobbágyfelszabadítás után, a XIX. század utolsó harmadában és a XX. század első felében nőtt meg.

⁴ DÁVID György 1931. 38–48., 52–54., KISS Réka 2011. 165–169., PAYR Sándor 1924. 599–600., SZUHAY Benedek 1900. 137–183., GESZTHELYI NAGY László 1939. 78–106., 172–191.

⁵ MESZLÉNYI Antal 1941. 78.

Területi és időbeli különbségek a paptartásban

A paptartás rendjét, a plébánosnak adandó járandóságokat országos törvények, királyi rendeletek, egyházmegyei határozatok, helyi jogszokások, paptartó hagyományok befolyásolták. A járandóságok fajtája, mértéke, a szolgáltatások módja viták árán, alku alapján formálódott és szerződés keretében szentesítődött.

A XVIII–XIX. századi magyarországi paptartás rendje, módja, szokásvilága a későbbinél jóval színesebb képet mutatott. Tudományos kutatással tájilag, egyházmegyenként, sőt helységenként fellelhetők sajátosságai, eltérései, de összekötő vonásai is. Ezért érdemli meg a historikusok figyelmét.

A legszámottevőbb különbség a Királyhágón inneni katolikus egyházmegyék és az erdélyi egyházmegye paptartásának rendjében figyelhető meg. Az erdélyi katolikusok *kepézése*,⁶ komplikált rendszerű terményszolgáltató hagyománya például különleges színnek, egyéni vonásnak tekinthető a magyar paptartás palettáján. Kevésbé látványos különbségek érzékelhetők a dunántúli-felföldi tájak és a Duna-Tisza közti kalocsai főegyházmegye paptartási szokásai között is.

A paptartás rendje jelentős változásokon ment át az újkorban. Szinte természetes, hogy a plébánosok jövedelme más alkotóelemekből tevődött össze a XX. század közepén, mint például a XIX. század elején. De ha csak a magyar feudalizmus utolsó száz évét nézzük, akkor is fontos változások nyomára bukkanhatunk. Ilyen változásnak tekinthető a pénzjárandóságok súlyának növekedése, a termény- és munkajárandóságok lassú visszaszorulása. Ezek az átalakulások azonban nem egyidőben következtek be minden helyen. Amikor egyik egyházközség népe már pénzben váltotta meg minden paptartó szolgáltatását, más egyházközségek még viselték a plebániális földek művelésének nyűgét. Nehéz tehát általában beszélni a paptartás fogalmának tartalmáról. Amikor paptartásról szólunk és írunk, ajánlatos megjelölnünk a kort és a helyet.

Kutatástörténeti szemle

A paptartás témája nem tartozik a magyar egyháztörténet és a történeti népelettanulmányozás túlkutatott területei közé. Az alsópapság megélhetésének biztosítási módja, a vallási közösségek paptartó tevékenységének rendje a Kárpát-medencében csak hiányos feltártságúnak mondható.⁷

A létező régi kutatási eredmények jobbra jogtörténeti, közgazdasági megközelítésűek. Timon Ákos 100 évnél is többet megélt, sokat idézett klasszikus műve⁸ jellegzetes jogtörténeti összegzés a párberről, különös tekintettel a párbér jogi természetére. A szerző nagy könyve megírásakor elsősorban nyugat-dunántúli és nyugat-felföldi vonatkozású történeti adatokra támaszkodott. Felhasznált forrásai egy olyan világot tükröznek, amely sok esetben nem általánosítható a Duna-Tisza közére, Kelet- és Dél-Magyarországra, Erdélyre, pedig az általánosítás szándékával emlegette tanulságait. A kecskeméti agrárközgazdász, Gesztelyi Nagy László az 1930-as években

⁶ BALASSA Iván 1996., BÁRTH János 2012. 342–348.

⁷ Jellemző, hogy a magyar néprajztudomány hatalmas vállalkozásában, az öt kötetes Magyar Néprajzi Lexikonban nincs *pap*, *plébános*, *kepe*, *párbér*, *stóla* címszó. MNL. 1977–1982.

⁸ TIMON Ákos 1908.

nagy igyekezettel gyűjtötte a magyarországi egyházak párbérre vonatkozó adatszolgáltatásait, kimutatásait, szabályzatait. Angol, német, francia, olasz, holland, lengyel párhuzamokat is feltárt. Az egyházi adót, a párbért adózási kérdésnek tekintette, amelynek megreformálását elengedhetetlennek tartotta. 1939-ben megjelent összefoglaló műve az országos szabályozás, a megreformálás igényét sugallta. Jellemző és tanulságos, ahogy könyve előszavában nyilatkozott az egyházi adózásról és a párbérről: „Ennél nehezebben áttekinthető, bonyolultabb, rendszertelenebb, szétágazóbb és az adózó hívek szempontjából kényesebb kérdése alig van a magyar egyházi, közgazdasági, sőt mondhatni a közéletnek” – írta.⁹

A magyar egyháztörténeti összefoglalások leginkább csak néhány mondatban vagy legfeljebb egy-két oldalon érintik a paptartás témáját.¹⁰ A helytörténeti monográfiákban és a plébániatörténeti munkákban inkább csak „érdekesség” gyanánt szerepeltettek a szerzők néhány adalékot a papok hajdani járandóságáról. Figyelemre méltó kivételek azok a katolikus plébánia- és egyházközségtörténeti könyvek, amelyek érdemben tárgyalják a paptartás hajdani módját, rendjét.¹¹ A helyi református egyházak történeti között is akadnak olyanok, amelyek az átlagosnál nagyobb teret szenteltek a papok jövedelmének, megélhetésének.¹²

A forráskiadványok, különösen a vizitáció-kiadások,¹³ sok adatot rejtenek a paptartásról. Egy XVII. századi vizitációközlés paptartó tanulságait Tomisa Ilona rövid tanulmányban is összefoglalta.¹⁴ Egy korábbi veszprémi vizitáció-kiadás bevezető írásában Meszlényi Antal viszonylag nagy teret szentelt a lelkészi javadalmazás témakörének.¹⁵ E sorok írója a Kalocsai kontraktusok című forráskiadványába felvett kilenc katolikus paptartó kontraktust¹⁶ és több írásában is foglalkozott a székely katolikusok paptartásának rendjével.¹⁷

A könyv témájának időbeli, felekezeti, területi határai

A paptartás sokszínű világa számottevő különbségeket mutat időben, térben és felekezetenként egyaránt. Mást jelentett a paptartás a XVII. században, mint a XIX. század végén. Másképp járultak hozzá papjuk megélhetéséhez a római katolikusok, a protestánsok, vagy a görögkeletiek. Más paptartó szokások jellemezték a csíki székelyek, a bácskai magyarok, vagy a Zala megyei katolikusok mindennapjait. Ezért a

most közreadandó, paptartásról szóló könyvem írása előtt meg kellett határoznom a feltárandó és bemutatandó téma idő-, felekezeti- és térbeli határait.

A kutatás és a téma ismertetésének időhatára gyanánt azt a 110 esztendőt határoztam meg, amelyet 1738 és 1849 között a magyar kései feudalizmus vége töltött ki. Az első dátumot a könyvem függelékébe felvett legrégebbi dokumentum keletkezési ideje adta. Az általa már jelzett XVIII. század közepe valamiféle konszolidálódást, békés országépítést, „teréziánus” modernizációt jelentett, amely többek között a Duna-Tisza közén is meghozta az újkori hivatali írásbeliség kiteljesedését. A második dátum a korszakváltó 1848–1849-es forradalom és szabadságharc második esztendejeként vonult be a magyar történelembe. Néha nehéz volt megállni, hogy mellőzzem paptartó dokumentumok közreadását az 1850-es évekből, de a kitűzött határvéghöz igyekeztem tartani magamat.

Könyvem a római katolikus városi és falusi alsópapság körébe tartozó plébánosok, illetve plébánost helyettesítő papok tartásával, jövedelmével, megélhetési feltételeivel foglalkozik. Nem tárgyalja a kolostorokban élő szerzetes papok és a kalocsai érseki udvar főpapjainak, kanonokjainak jövedelmi viszonyait. Nem tekintetem írásom tárgyának a vizsgált terület reformátusainak, evangélikusainak, ortodoxainak, görögkatolikusainak, zsidóinak paptartó gyakorlatát. A paptartó római katolikusok a kutatott területen magyarokat, németeket, bunyevác-horvátokat, sokac-horvátokat, rác-horvátokat és egyre csökkenő számban szlovákokat jelentettek. A protestánsok csak akkor szerepeltek tanulmányomban és forráskiadványomban, ha arról esett szó, hogy a XVIII. század vége előtt kényszeredetten bár, de maguk is hozzájárultak a területileg illetékes katolikus plébános jövedelmének növeléséhez.

Földrajzi értelemben ez a könyv a Duna-Tisza köze délebbi kétharmadáról szól. Azon a területen vizsgálja a paptartást, amelyet az újkorban, Trianon előtt, valamint az 1940-es évek első felében átmenetileg újra Kalocsa-bácsi főegyházmegyének neveztek. Ez a körülbelül 200 kilométer hosszú és 100 kilométer széles nagytáj magába foglalja a Duna-Tisza közének déli és középső részét. A Pataj-Akasztó vonaltól a Futtak-Újvidék-Titel vonalig terjed. Nyugaton, délen, keleten a Duna és a Tisza folyók határolják. Az elmúlt évtizedekben, években több mint 100 plébániájának 1850 előtti iratait tanulmányoztam át a kalocsai érseki levéltárban. A kutatott plébániák a kalocsai érsekség „történelmi”, vagyis XVIII–XIX. századi plébániáinak majdnem az összességét jelentik.

A vizsgált terület teljes egészében magába foglalja a nagy kiterjedésű hajdani Bács-Bodrog vármegyét. A bácskai tájhoz északról kapcsolódik a Kalocsai Sárköz árvízjárta földje, amely a tőle keletre eső néhány néprajzi szigettel (Kecel, Vadkert, Kiskörös, Akasztó) együtt valaha a történelmi Pest-Pilis-Solt vármegye Szeremléig húzódó déli nyúlványát jelentette. A Kalocsa-bácsi főegyházmegye egy faluval, a Szeged alatt telepített Horgossal részesedett Csongrád vármegyéből is.

A paptartás szempontjából nem kutattam és könyvemben nem szerepeltettem a csonka kalocsai érseki főegyházmegyéhez 1993-ban a váci egyházmegyéből átcsatolt területeket: Kecskemét hajdani határát és a Kiskunság katolikus plébániáit, vagyis az új Kalocsa-kecskeméti főegyházmegye „kecskeméti” jelzővel illetett részét. Annál inkább kutattam a régi Kalocsa-bácsi főegyházmegye Trianonban Szerbiához csatolt alsóbácskai részét, a XX. század közepén létrehozott szabadkai püspökség plébániáit.

⁹ GESZTHELYI NAGY László 1939. 3.

¹⁰ KARÁCSONYI János 1915. 211–212., 360–362., HERMANN Egyed 1973. 313–315., POKOLY József 1904–1905. IV. 115–117.,

¹¹ HOSS József 1948. 104–114., KARÁCSONYI Sándor 1941. 165., 169–178., BLANDL György 1936. 156–164., VESZELY Károly 1868. 181–185., COROI Artur 2000. 122–126., BÁRTH János 2012. 342–353. f.

¹² KISS Bálint 1992. 241–260., KÓSA László 2008. 81–83., 164., MOLNÁR János 1885. 88–105., 222–228., ROMÁN Ernő 1926. 127–146., FÁBIÁN Zoltán 1911. 16–22., KOTHENCZ Kelemen 2007. 19–21.

¹³ MERÉNYI Ferenc 1939., TOMISA Ilona 1989., 1992., 1997., 2002., BÁRTH János 2017., BEKE Margit 1994., KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt 2002., CSÁKI Árpád – SZ. GAZDA Enikő 2001., VARGA Imre 1971., 1972.

¹⁴ TOMISA Ilona 1994.

¹⁵ MESZLÉNYI Antal 1941. 75–87.

¹⁶ BÁRTH János 1997. 310–324.

¹⁷ BÁRTH János 2001., BÁRTH János 2006. 88–96., BÁRTH János 2012. 342–355., BÁRTH János 2015/a. 154–165.

1891
 His Excellency's Grace Vicarary of the
 Bishop of Exeter the 9th 8th 1891

5. kép. A szentistvániak (bajaszentistvániak) levele 1791-ből (F.67.)

TARTALOM

I. A KATOLIKUS PAPTARTÁS, MINT TÖRTÉNETI KUTATÁSI TÉMA	5
<i>A paptartás és kutatása</i>	5
A paptartás fogalma, tartalma	5
Paptartó szerepek	6
Területi és időbeli különbségek a paptartásban.....	7
Kutatástörténeti szemle	7
<i>A könyv témájának időbeli, felekezeti, területi határai</i>	8
<i>A paptartás történeti forrásai</i>	10
Szerződések, kontraktusok	10
Levelek, kérelmek, panaszok, tanúsítványok, vallomások.....	14
Kimutatások, tájékoztatások a plébánosok jövedelmeiről.....	15
Egyéb források	17
A források lelőhelye, hivatkozása	18
II. A PLÉBÁNIAI JÖVEDELMEK	19
1. LECTICALE	19
<i>Szavak és fogalmak a hitvesi ágy körül</i>	19
<i>Lecticale és a házaspárok</i>	22
<i>A lecticale tartalma</i>	24
Sokféleség és egység.....	24
Pénz.....	26
Búza	28
Tavaszi gabona.....	29
<i>Lecticale gyanánt jogszerűen adott járandóságok</i>	29
Páronként adott nád.....	30
Páronként vagy házanként adott csirke	31
Páronként adott tűzifa halvány emléke	31
<i>A lecticale beszédese, fizetési módja</i>	31
Egyházi beszédés – községi beszédés	33
Az ágybér-pénz beszédese	37
Az ágybér-gabona beszédese	38
Nem fizetők.....	38
A lecticalével tartozók kálváriája.....	39
<i>Az ágybér megváltása</i>	39
Viták és megváltó szerződések	40
Ágybérmegváltás más járandóságok megváltása nélkül	42
Ágybérmegváltás más járandóságok megváltásával	44
<i>A lecticale és más papi jövedelmek árendálása</i>	45
2. DEPUTÁTUM	45
<i>A deputatum szóról és fogalmáról</i>	45

<i>A deputatum-szolgáltatás és a helyhatósági számadáskönyvek</i>	46
<i>A deputatum tartalma</i>	48
Fa, mint tűzrevaló.....	48
Szalma, mint fűtőanyag.....	51
Bor.....	52
Hízott disznó.....	55
Szalonna.....	60
Marhahús.....	61
Vaj, ritkábban sajt, túró.....	62
„Főzelék”.....	64
Só.....	64
Faggyú.....	64
Kész széna.....	66
<i>Liturgikus szokás borigénye a deputátumban: bor ablútióra</i>	67
<i>Deputátumcsökkentés kérése, deputátummegváltás</i>	69
3. STÓLA	70
<i>Stóla, stoláris taxa, köntösdíj</i>	70
<i>A stóladíjak mértéke</i>	71
<i>A stóladíjak fajtái</i>	72
Keresztelés (Baptisatio).....	72
Szülés utáni asszonyavatás (Introductio mulieris post partum, vagy introductio puerperae).....	73
Esketés (Copulatio).....	74
Újasszonyavatás (Introductio neonuptae, vagy introductione novae sponsae).....	74
Temetés (Sepultura).....	74
A plébánosok stólajövedelmei.....	78
<i>A stóla megváltása</i>	79
4. SEDECIMA	80
<i>A sedecima fogalma és forrásai</i>	80
<i>A sedecima kiadása a területileg illetékes plébánosnak</i>	81
<i>A sedecima mennyisége</i>	85
5. JAVADALMI FÖLD	88
<i>Föld a plébánosi javadalomban</i>	88
<i>Faluközösségi földjuttatás a plébánosnak</i>	89
<i>A sessió</i>	91
<i>Városi plébánosok szállásföldjei</i>	93
<i>Kert</i>	94
<i>Szőlő</i>	95
<i>A plébániális földek közösségi művelése</i>	96
Rendeletek, elvárások, jogszokások.....	96
Művelés feltételek, kivételek nélkül.....	97

Művelés feltételekkel, kivételekkel.....	98
Viták a művelés körül.....	99
<i>A plébániai földek közösségi művelésének megváltása</i>	100
Közösségi megváltás pénzzel.....	100
Közséi megváltás gabonával.....	100
A plébános kárpótlása földdel.....	101
Megváltás páronként számolt pénzzel.....	101
Megváltás páronként számolt gabonával.....	101
Megváltás gazdánként fizetendő pénzzel.....	101
Megváltás „konyhára valókkal”, terményekkel.....	101
<i>A plébános gazdasága</i>	102
<i>A plébániai földek árendába adása</i>	102
<i>A plébániai földek jövedelme</i>	104
<i>Jogosultság a közlegelő használatára</i>	106
6. JOGSZOKÁSSZERŰ AJÁNDÉKOZÁSOK, MUNKAJÁRANDÓSÁGOK, A LAKHATÁS BENEFICIUMA	107
<i>Szokássá vált ünnepi ajándékozások</i>	107
Ünnepi konyhára adott állatok.....	107
Hozzájárulás a templombúcsú költségeihez.....	108
Icce bor, mint ajándék.....	109
<i>Ingyenes fuvarozások</i>	109
Plébániai beszerzésekhez.....	109
Malomba és malomból szállításhoz.....	110
Búcsúkra, papi gyűlésekre járáshoz.....	111
Túlzott fuvarigények.....	112
A fuvarozás értéke.....	112
<i>A lakhatás beneficiuma: ház a plébánosnak</i>	112
A „szabad lakás”, mint általános plébánostartási kedvezmény.....	112
Új plébániaház építése.....	114
<i>Ingyenmunkák a plébániaház körül. Felújítások, javítások, javíttatások</i>	116
7. TÁMOGATÁSOK	119
<i>Kongrua az államtól</i>	119
<i>Rendszeres segély egyházmegyei alapból</i>	121
<i>Coleda, vagyis adománygyűjtés a néptől</i>	121
8. MISEALAPÍTVÁNYOK ÉS KÖZÖSSÉGI „MISEMONDATÁSOK”	124
<i>Alapítványi misék, „örökös misék” fundálása</i>	124
<i>A misealapítványok hozadéka a plébános számára</i>	127
<i>Közösségek rendszeres misemondatásai</i>	128
9. JÖVEDELMEK A FÍLIÁKBÓL	129
<i>A filia fogalma</i>	129
<i>Filiális sors, a filiabeliek panaszai</i>	130

Elvárások, hátrányok, panasztípusok	130
A bajsai katolikusok kívánsága	131
Szentistván papkérése	132
Csanád példája	132
A katolikus Lak (Géderlak) filiális élete templom nélkül	134
Mateovics filiális sorsa	135
<i>Az anyaegyházak panaszai a filiák miatt</i>	137
<i>Filiális falusi közösségek paptartó szolgáltatása</i>	137
<i>Filiális pusztaiak paptartó szolgáltatása</i>	139
<i>Paptartás a filiális káplánságokban</i>	140
10. JÖVEDELMEK A PROTESTÁNSOKTÓL	141
<i>A kutatás nehézségei, buktatói</i>	141
<i>Szakirodalmi sztereotípiák és a kétvízközi valóság</i>	143
<i>Az írott források tanulságának néhány példája</i>	144
Pataj	144
Szentbenedek	146
Vadkert	147
Bajsa	151
Bácsújfalú	152
<i>A plébánosok kárpótlása a protestánsoktól származó jövedelmeik elmaradása miatt</i>	154
III. KÁPLÁNTARTÁS	157
<i>A káplán szerepe, alkalmazásának gyakorisága</i>	157
<i>Káplánkérés – szabadulás a káplántól</i>	158
<i>A káplántartás haszna</i>	159
<i>A káplántartás alapja: a plébános jövedelme</i>	161
<i>A káplán járandósága</i>	163
IV. A PAPTARTÁS HATÉKONYSÁGA, EREDMÉNYESSÉGE	165
<i>A plébánia anyagi helyzetét befolyásoló tényezők</i>	165
<i>A nagyobb városok plébániái</i>	166
<i>A kisebb mezővárosok és a községek plébániái</i>	169
<i>A teljes egyházmegye plébániáinak jövedelme 1804-ben</i>	172
<i>Szegény pap – gazdag pap</i>	177
A jómódúság feltételei	177
Szegény plébánia szegényesen élő papja	179
Gazdag plébánia jómódú papja	183
V. ÖSSZEFOGLALÁS	185
VI. FÜGGELEK	187
<i>B e v e z e t ő</i>	187
<i>A közölt dokumentumok plébániák szerinti megoszlása</i>	187

<i>A közölt archív szövegek iratfajták szerinti megoszlása</i>	188
<i>Az 1848. évi plébániai jövedelem-kimutatások nyomtatott táblázatának rovatai</i>	188
D o k u m e n t u m o k	189
VII. IRODALOM	315
VIII. RÖVIDÍTÉSEK, JELZÉSEK, MAGYARÁZATOK	329
<i>Levéltárak, levéltári jelzetek rövidítései</i>	329
Kalocsai egyházi levéltári egységek rövidítései	329
Más levéltárak rövidítései	330
<i>Mértékek</i>	330
<i>Pénzek és rövidítései</i>	332
<i>A forrásközlés módja</i>	333
<i>Írásmódok a tanulmányban</i>	335
IX. UTÓSZÓ	337
X. MUTATÓK ÉS REZÜMÉ	339
<i>Helynévazonosító</i>	339
<i>Papok mutatója</i>	341
<i>Német összefoglalás</i>	344
TARTALOM	347

Etnográfus, történész, nyugalmazott múzeumigazgató (Kalocsa, Kecskemét), címzetes egyetemi docens (Szeged).

A hajdani Bács-Bodrog vármegye, a történelmi Bácska legészakibb szögletében, Jánoshalma határában, a hivatalosan Felsőterézhalmának, a nép nyelvén Illancsnak nevezett hatalmas tanyavilágban született 1944. december 15-én. Homokhódító tanyai parasztok ivadéka. Kalocsán járt gimnáziumba. 1963-tól 1968-ig a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelmet és néprajzot tanult. 1968 és 2007 között, rövid kiskunhalasi múzeumi munkálkodás után, Kalocsán és Kecskeméten dolgozott. Leginkább múzeumigazgatóként tevékenykedett. Rendszeresen tanít a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.

Jellemző kutatási területei földrajzi értelemben: a Duna–Tisza köze, különös tekintettel a Kalocsai Sárközre és a történelmi Bácskára, valamint a Székelyföldre. Jellemző kutatási területei tartalmi értelemben: településnéprajz, társadalomnéprajz, vallási néprajz, agrártörténet, népesedéstörténet, életmódtörténet, a magyarországi parasztság XVIII–XIX. századi története.

ÖNÁLLÓ KÖNYVKÉNT MEGJELENT ÍRÁSAI

- A kalocsai szállások településnéprajza (1975)
- Korai kalocsai hímzések (1978)
- Magyar népi építészet (1982)
- Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya (1996)
- Kalocsai kontraktusok (1997)
- A vigasztaló Napbaöltözött Asszony (2000)
- Varság, a székely tanyaközség (2001)
- Gyimesfelsőloki emléklapok (2003)
- Úz-völgyi magyarok (2004)
- Kétféle közeli népméret. Tanulmányok a Duna–Tisza közéről (2005)
- Tájak mezsgyéjén. Termelés és életmód a Duna–Tisza közeli Kecelen, a kései feudalizmus korában (2005)
- Jézus dicsértessék! A székelyvarsági hegyi tanyaközség népeinek vallási hagyományai (2006)
- A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933), (2006)
- Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században (2007)
- Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén (2008)
- Tanyasors, gazdasors. Egy illancsi tanya néprajza és vizuális antropológiája (2009)
- Vízvezető közösségek Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván (2010)
- Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása (2011)
- Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához (2012)
- Két véka féreje. Csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi székely családi levelesládák (2013)
- Csíkszentgyörgyi néprajzi képek (2014)
- Ozsdola, az őrfalu (2015)
- Bácskai magyar reformátusok a XIX. század elején (2017)
- Jankováci levelek. Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében (2018)

VÁLOGATÁS A SZERKESZTÉSÉBEN MEGJELENT TÖBBSZERZŐS KÖNYVEKBŐL

- Kecel története és néprajza (1984)
- Dunatáji találkozás (1992)
- Tükörképek a Sugovicán (1997)
- Dunáninnen – Tiszaninnen (1998)
- Havasolja havasa. Tanulmányok a székelyvarsági hegyi tanyaközség népeiről (1998)
- Két víz között (1999)
- Ezer év a Duna–Tisza közén (2001)
- Kecskemét története 1849-ig (2002)
- Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig (2003)
- Szavak szívére (2006)
- Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről (2007)
- Fakuló színek (2009)
- Dusnok története és néprajza (2010)
- Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről (2010)
- Cumania 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25. (1997–2010)

Elérhetősége: +36 (20) 9776690; barthjanos1@gmail.com

Megjelent 300 példányban

AGAPÉ

Ferences Könyvkiadó és Nyomda

6791 Szeged, Széksósi út 16.

e-mail: office@agape.hu

Felelős vezető: Dr. Harmath Károly, OFM